

De relatie recht en pedagogie: een rondetafel discussie

SOFIE DE BUS^a, ROEL
REUBENS^b, JAN NAERT^c

Panopticon, 45 (2), 225-235

© 2024 Maklu | ISSN 0771-1409 | Maart 2024

- ^a Doctor-Assistent, Vakgroep Privaat- en Economisch recht en Gastprofessor, Vakgroep Criminologie, Vrije universiteit Brussel.
- ^b Stafmedewerker Kenniscentrum Kinderrechten.
- ^c Coördinator Academische Werkplaats Leefklimaat Vlaanderen en Gastdocent vakgroep Orthopedagogiek Universiteit Gent.

1. INLEIDING

Het erkennen van kinderrechten is niet los te koppelen van het pedagogisch handelen in het werken met jongeren in de praktijk. De rechtenbenadering kan een referentiekader zijn voor het pedagogisch handelen. Niettemin zijn juridische regels doorgaans abstract geformuleerd opdat ze toepasbaar zijn op een groot aantal gevallen (Balcaen, 2017). Er kunnen evenwel spanningen of onduidelijkheden ontstaan, in het bijzonder in de praktijk, waar kinderrechten al dan niet vorm (moeten) krijgen in het concrete pedagogisch handelen (Lembrechts & Herbots, 2016). Bovendien is de relatie tussen recht en pedagogie ook aanwezig in verschillende domeinen, zoals bijvoorbeeld de rechtspositieregeling van minderjarigen in het Decreet Rechtspositie Minderjarigen en de actuele herwerking daarvan, het veilig verblijf (veilige trajecten), de legitimiteit van hulpverlening en de vrijheidsbeperkende maatregelen (fixatie, afzondering, beperkingen bezoek...).

De relatie recht en pedagogie is geen evident vraagstuk en doet dus verschillende vragen rijzen. Dit bracht de deelredactie *Jeugdrecht en Jeugdhulp* van Panopticon ertoe om op 2 oktober 2023 een rondetafel te organiseren over dit onderwerp. Tijdens deze rondetafel werd met een ruime blik gekeken naar de relatie tussen recht en pedagogie. Er was oog voor complementariteit en wederzijdse versterking, maar ook aandacht voor mogelijke spanningen. Spanningen die zich voordoen in de praktijk, op beleidsvlak, maar ook tussen verschillende actoren zoals magistraten, advocaten, hulpverleners en academici. Bovendien werden ook het 'belevingsperspectief' van jongeren en jongvolwassenen meegenomen als ervaringsdeskundigen. De stem van ouders was niet als zodanig expliciet aanwezig.

De rondetafel bracht enkele experts uit verschillende domeinen samen die op voorhand een aantal stellingen ontvingen over de relatie tussen recht en pedagogie en om een reactie werden gevraagd. Deze stellingen hielden verband met pedagogisch handelen binnen hulpverlening en rechtsbescherming van jongeren, de plaats van het kindbeeld/beleving en participatie van jongeren in deze relatie, de rol van een rechtendiscours in pedagogisch handelen. Deze stellingen en de antwoorden erop vormden de basis voor een discussie met een ruimere groep aanwezigen.

De rondetafel werd onder andere mogelijk gemaakt dankzij de inhoudelijke en organisatorische ondersteuning vanuit het Agentschap Opgroeien (Evelyn Merckx), het Departement Zorg (Jole Louwagie) en het Kenniscentrum Kinderrechten – KeKi (Roel Reubens). Na een verwelkoming door Sofie De Bus (verantwoordelijke deelredactie Jeugdrecht en Jeugdhulp), brachten experts uit verschillende domeinen een reactie op de stellingen naar voren: Jeroen Putteman (jeugdrechter te Brussel); Sophie Janssens (De Wissel vzw, afdeling De Switch); Stef Lodewijckx (coördinator team DynamOh delictgerichte contextbegeleiding en veilige trajecten – vzw Oranjehuis), Anne-Astrid Theyskens (trajectbegeleider Clean Up – vzw Oranjehuis); Sigrid, Britt en Kristien (Cachet vzw) en Jasmien Foré en Sophie Vanhemmens (Jeugdadvocaten). De rondetafel werd gemodereerd door Johan Put (deelredactie Jeugdrecht en Jeugdhulp). Deze bijdrage geeft de discussie weer die plaatsvond tijdens de rondetafel en wordt aangevuld met eigen inzichten van de auteurs. Bovendien werpt deze bijdrage een aantal bedenkingen op die aanzetten tot reflectie en het debat kunnen verderzetten.

2. WERKBAARHEID OP HET TERREIN

Op het terrein wordt een rechtenbenadering vaak gezien als het domein van juristen en rijst de bedenking dat een loutere focus op deze rechtenbenadering onvoldoende houvast biedt in het dagelijks werken met jongeren. De feitelijke realiteit en concrete situatie kunnen immers complex zijn en vergen meer dan een strikte toepassing van het regelgevend kader (Balcaen, 2017). De rechtenbenadering vertrekt vanuit ‘objectieve normen’ die moeten worden toegepast in een ‘eerder subjectief handelen’. Vertrekken vanuit een dergelijke objectivering kan de feitelijke situatie en context van jongeren en hun gezin reduceren, waardoor ook de complexiteit van de situatie wordt gereduceerd. Balcaen (2017, p. 174) merkt op dat heel wat antwoorden “meer gebaseerd zijn op algemene principes en belangen dan op de strikte toepassing van rechtsregels. Soms zijn verschillende antwoorden mogelijk.” Op het terrein zal vaak de concrete aanpak primeren, in het bijzonder wanneer er zich crisis-situaties voordoen. In dergelijke situaties is het nodig om snel te handelen, en dat handelen is niet altijd volledig conform de rechtenbenadering.

Jeugdrechter Jeroen Putteman sprak over een ‘marriage imparfaite’ tussen pedagogie en recht. Pedagogie is, naast een wetenschap, ook erg idealistisch. In de praktijk is het daardoor soms weinig realistisch. Neem bv. de scheiding van VOS en MOF, of het uitgangspunt om zo weinig mogelijk jongeren te plaatsen [in een residentiële voorziening, *nvdv*]. In de praktijk lopen VOS en MOF door elkaar, er is vaak te weinig uitstroom, de zinvolheid en snelheid van een maatregel is niet altijd realiseerbaar, enz. Daarom werken we niet enkel met de pedagogisch meest aangewezen maatregel, maar ook vooral met de maatregel die beschikbaar is.

De aanwezigen van Cachet vullen daarbij aan dat in de zoektocht naar nieuwe pedagogische kaders, jongeren niet de dupe mogen zijn van onvolledigheid in of transitie-momenten van nieuw recht, beleid of praktijk.

Maar ook het rechtenkader heeft zijn tekortkomingen. Elk juridisch kader is het werk van de wetgever, die daarbij belangrijke knopen moet doorhakken. De uiteindelijk gemaakte keuzes zijn wetenschappelijk, maar ook politiek geïnspireerd. Net als in de pedagogie is er niet altijd eensgezindheid over hoe er juist gehandeld moet worden.

De rechtenbenadering geeft niettemin een goed kader om mee te starten, maar in bepaalde situaties zijn soms ad hoc oplossingen nodig.

Stef Lodewijckx en Anne-Astrid Theyskens, verbonden met Oranjestad, leggen uit dat het Decreet Rechtspositie Minderjarigen (DRM) een goed kader vormt, en ze er al ruim 15 jaar op inzetten om de principes en rechten daaruit in te passen in de manier van werken. Zij bemerken echter daarbij dat die jaren ook hebben aangetoond dat het in de praktijk niet altijd werkt om het decreet in elke situatie als absolute richtlijn te hanteren. Zo is participatie bijvoorbeeld hard te maken op het moment dat alles goed loopt. Maar als er zich een crisissituatie aandient, is dit uitdagender. Dan moet het snel gaan. Dan moeten er op een korte periode veel keuzes worden gemaakt, moet de continuïteit worden gegarandeerd. Hoewel het DRM het voorschrijft, is er dan niet steeds de mogelijkheid om de jongere en ouders op voorhand te horen alvorens een beslissing te maken. Er worden dan keuzes gemaakt om eerst verder te kunnen werken met de jongere en later pas bijvoorbeeld de ouders te verwittigen.

Sigrid, medewerker van Cachet en zelf ook ervaringsdeskundige, stelt het uitsluiten van participatie in crisismodus in vraag. Ze wijst erop dat er ook proactief participatief gehandeld kan worden. Zo zou er, vooraleer er zich een incident voordoet, kunnen gezocht worden naar wat in een crisissituatie aanvaardbaar handelen is voor de jongere, en hoe er op zo'n momenten gereageerd kan worden. Zo kan vermeden worden dat er zich, door het opschorten van het handelen binnen het rechtenkader, situaties voordoen die op korte termijn misschien wel hulpverlenend of helpend lijken, maar op langere termijn contraproductief kunnen zijn.

Het betreft ook vaak een afwegen tussen het erkennen van die rechten van jongeren én de plicht van de hulpverlener om pedagogisch toezicht uit te oefenen (Balcaen, 2017). De vraag rijst dan ook wat het hoogste goed is om te beschermen. Denk bijvoorbeeld concreet aan een casus waarbij de ouder van een jongere bezoekrecht heeft, maar deelt. Moet het bezoekrecht van die jongere primeren of moet de groep worden beschermd en het bezoek worden vermeden? Het is dan een moeilijk afwegen waarbij moet worden nagedacht over eventuele afwijkingen op individuele rechten (Balcaen, 2017). Bovendien volgt hieruit ook dat objectiveren niet mogelijk is voor iedereen, maar dat individualiseren dat evenmin is. De voorziening waar jongeren verblijven, is daarenboven ook een 'kunstmatige' setting waarin – ook onder jongeren – verschillende visies en percepties kunnen bestaan over bepaalde rechten en de invulling daarvan.

In complexe situaties waarin rechten elkaar lijken tegen te spreken of rechten van de ene partij afgewogen (moeten) worden tegenover rechten van een andere partij, kan het nuttig zijn te benadrukken dat rechten een speelveld van onderhandeling afbakenen, maar niet noodzakelijk een finaal antwoord moeten of kunnen bieden. Daarbij is het goed te weten dat alle kinderrechten uit het VN-Verdrag inzake de Rechten van het Kind op een gelijk niveau staan. Er is geen hiërarchie tussen de rechten onderling. Ze zijn ondeelbaar en moeten in hun geheel bekeken en geïnterpreteerd worden.¹ Zo beschouwd vormen de rechten, en

¹ Comité voor de Rechten van het Kind, General Comment nr. 5 (2003) over algemene uitvoeringsmaatregelen van het Verdrag inzake de rechten van het kind (art. 4, 42 en 44, par. 6), Comité voor de Rechten van het Kind, CRC/GC/2003/5

de afbakening die ze mogelijk maken, het objectieve vertrekpunt om het gesprek met alle partijen te (her)beginnen en in het zoeken naar oplossingen die rekening houden met de verschillende belangen. Rechten bekijken in hun onderlinge samenhang en toepasselijkheid op alle betrokkenen kan een rigide toepassing van een bepaald recht voorkomen. De hulpverlener is in dit proces dan veeleer een betrokken bemiddelaar of procesbegeleider, eerder dan diegene die 'alleen' een oplossing naar voren schuift en bijgevolg een keuze moet maken tussen meerdere (schijnbaar onverzoeerbare) rechten of belangen. Hierbij moeten we uiteraard alert zijn dat dit niet resulteert in het installeren van een vermeende 'neutraliteit' als standaard die de handelingen van de hulpverlener zou moeten gaan kenmerken. Het mag er niet toe leiden dat hulpverlening verschuift naar (schijnbaar) neutrale bemiddeling. Tegenover die neutraliteit staat het innemen van positie en het net wel kant kiezen. Dat is in bepaalde situaties te verkiezen. De partijen waartussen getouwtrek moet kunnen plaatsvinden zijn op vlak van machtsverdeling immers allesbehalve gelijkwaardig. Een niet-neutrale tussenkomst kan daarop inspelen. In het gegeven voorbeeld kan het hanteren van een rechtenkader belangrijk zijn om de patstelling tussen 'bezoekrecht' en 'veiligheid' terug in beweging te brengen. Zo kan bijvoorbeeld het 'recht op inspraak' van beide partijen mee in rekening worden genomen en kan de stelligheid van de twee eerder ingebrachte rechten wat milder worden.

De kanttkening blijft natuurlijk dat de regels ook behapbaar moeten zijn voor de personen in de praktijk. Wat daarin een rol kan spelen, is het gevoel voor recht op het terrein. Een rechtenbenadering wordt makkelijker gedragen door personen die er vertrouwd mee zijn en die rechten en regelgeving ook frequent moeten toepassen. Die voeling is cruciaal voor de gedrevenheid of de wil om aan de slag te gaan met een rechtenbenadering in het pedagogisch en dagdagelijks handelen. Juridische teksten zijn ook niet voor iedereen even makkelijk door te nemen. Eventueel kan de pedagogisch verantwoordelijke of de kwaliteitsbewaker de juridische teksten doornemen en die operationaliseren naar het terrein, en de andere medewerkers informeren.

Anders krijgt het handelen vorm op basis van een te groot vertrouwen op 'praktische wijsheid', Aristotels' *phronêsis*, het proces van bedachtzaam afwegen om in een unieke situatie tot een antwoord te komen. Dat vertrouwen op praktische wijsheid is gepast, en zelfs noodzakelijk, waar deductie uit algemene principes – hier bv. het rechtenkader – niet volstaat om tot bevredigende antwoorden te leiden. Er dient dan reflectief en samen bewerking te gebeuren om handelen vanuit praktische wijsheid – telkens opnieuw – vorm te geven. Samen slaat vooral op het vinden van contextuele antwoorden, die rekening houden met verschillende perspectieven. Bovendien speelt hier vaak ook een machtscomponent omdat niet alle deelnemers gelijke uitgangsposities hebben. Zoals ook duidelijk wordt in dit thema (naast vele thema's die jongeren aangaan) wordt het perspectief van jongeren vaak vergeten of te weinig duidelijk meegenomen in de reflectie.

Het is echter risicovol om *enkel* op praktische wijsheid te vertrouwen. Mogelijk worden bestaande kaders niet gebruikt, die evenwel nuttig kunnen zijn om complexe situaties te ontwarren.

Sophie Janssens, afdelingsverantwoordelijke van De Switch, getuigt over de complexe afwegingen die er worden gemaakt in het dagelijks werken met jongeren. Begeleiders zijn bezig met de jongeren en hun leefwereld. De decreten zijn geen levende realiteit

waarnaar iemand terugkeert op het moment dat er actie moet worden ondernomen. De begeleider werkt immers samen met de jeugdrechter en de consulent; er wordt intern afgestemd en geprobeerd om ook de jongere zelf en diens ouders te horen. Er zijn dus een veelvoud aan meningen. Zo dient bv. een verdwijning te worden gemeld, maar weet de begeleider tegelijk dat het niet echt verontrustend is en dat de jongere waarschijnlijk gewoon bij de oma is.

3. HET PERSPECTIEF VAN HET KIND EN DE JONGERE IN DE RELATIE RECHT EN PEDAGOGIE

Het belang van het betrekken van het perspectief van jongeren in het reflecteren over rechten en pedagogisch handelen wordt tijdens de rondetafel benadrukt. Er wordt op gewezen dat niet kan worden vertrokken vanuit een standaardpakket of standaardaanpak, maar dat er rekening moet worden gehouden met wie de jongere is. De tweedeling 'rechten als standaardpakket' versus 'rekening houden met wie de jongere is', doet denken aan het verschil tussen een liberalistische en een zorg-ethische benadering. *'Rechten als standaardpakket'* staat dan voor een liberalistische rechtenbenadering waarin moraliteit en rechtvaardigheid centraal staan op basis van abstracte regels en principes die verondersteld worden universele geldigheid te genieten en toepasbaar te zijn op alle individuen, die daarbij als autonoom en op zichzelf staand worden gedacht. *'Rekening houden met wie de jongere is'* doet eerder denken aan een zorg-ethische insteek. Daarbij worden morele situaties in termen van interpersoonlijke zorgrelaties benaderd, waarbij het individu geen abstract onbelichaamd subject is maar een unieke, gesitueerde persoon, die zich in een netwerk van onderling afhankelijk relaties situeert (De Graeve, 2015, p.155-156).

Sigrid (Cachet) legt het als volgt voor: afspraken moeten een leidraad zijn, maar geen vast pakket aan regels. Je moet kijken wie je voor je hebt. Wat voor de ene helpend is, is dat niet voor de andere. Dat inspelen op de heel concrete situatie en persoon, vraagt een grotere inspanning. Het leveren van deze inspanning, betaalt zich terug. Je kent je jongere beter en er is een vertrouwensband. Het uitgangspunt zou moeten zijn dat iedereen een eigen traject aflegt, en dat jongeren, tijdens het afleggen van dat traject, samenwonen in een huis. Dat is heel wat anders dan dat het huis het traject van de jongere dicteert.

De General Comment nr. 12 van het Comité voor de Rechten van het Kind koppelt het recht om gehoord te worden, zoals bepaald in artikel 12 VRK, ruimer aan 'participatie'. Participatie verwijst naar die processen waarin kinderen en jongeren én volwassenen met elkaar communiceren en informatie uitwisselen, én dat doen in een klimaat van wederzijds respect. De betrokkenheid van kinderen en jongeren dient duurzaam en blijvend te zijn zodat ze betrokken worden bij alle zaken die hen aanbelangen.²

Tijdens de rondetafel wijzen in het bijzonder de ervaringsdeskundigen op de moeilijkheden die zij rond die participatie hebben ervaren. Ook kunnen opvattingen over de uitoefening van bepaalde rechten of te nemen beslissingen verschillen. Wat de jongere wil, strookt niet altijd met wat de begeleider of rechter voor ogen heeft. Het spanningsveld tussen (de uit-

² Comité voor de Rechten van het Kind, General Comment nr. 12 (2009) over het recht van het kind om gehoord te worden, Comité voor de Rechten van het Kind, CRC/C/GC/12, I.3 en III.13.

oefening van) rechten van jongeren enerzijds en het pedagogisch handelen of beslissen anderzijds is voelbaar in zeer concrete situaties en trajecten van jongeren. Zo kan de jongere zelf vragen om een uithuisplaatsing omdat het voor de jongere in de thuiscontext niet meer lukt, terwijl er vanuit pedagogisch/begeleidend oogpunt wordt ingezet op een thuisbegeleiding. Het is ook mogelijk dat de jongere geen contact meer wenst met de ouders omdat dat niet het netwerk is voor de jongere, maar niettemin toch wordt gewerkt aan het herstel van het contact met de ouders.

Kristien, vrijwilliger bij Cachet, getuigt dat ze pas toen ze 18 werd eindelijk kon kiezen om geen contact meer te hebben met haar ouders. Daarvoor werd er altijd, vanuit de visie binnen de hulpverlening, ingezet op het behouden van het netwerk. *“Maar dat was niet mijn netwerk. Mijn netwerk dat was de muziekschool, het koor, mijn vrienden, ...”*.

We kunnen ons de vraag stellen of het in dit voorliggend voorbeeld om een spanningsveld tussen recht én pedagogie gaat, of om een spanningsveld tussen meerdere rechten en rechtsprincipes én een beperkte invulling van pedagogisch handelen. In deze situatie kan een veelvoud van rechten ingeroepen worden om ‘het juiste handelen’ vorm te geven (bv. recht op inspraak, recht op passende hulpverlening, het belang van het kind als basisprincipe van het Kinderrechtenverdrag en tevens een artikel uit het DRM, het basisprincipe van participatie, enz.) Er kan een onevenwichtig antwoord ontstaan door te sterk in te zetten op één recht (bv. inspraak of bescherming). Dergelijke onevenwichtige respons kan vermeden worden door samen, op een participatieve manier invulling te geven aan wat ‘het belang van het kind’, ‘bescherming’, ‘recht op gezinsleven’ ... betekent voor de betrokkenen. De oefening voldoende grondig maken om een veelvoud van rechten op een gebalanceerde wijze in te passen, impliceert het gebruik maken van, en invulling geven aan de pedagogische handelingsruimte. Dit nalaten is noch gepast gebruik maken van het rechtenkader noch te typeren als pedagogisch handelen, maar eerder een ideologische keuze of het prioriteren van bepaalde invullingen van sommige rechten.

Tijdens de rondetafel worden voorbeelden gegeven van hoe bepaalde rechten onvoldoende kunnen worden uitgeoefend in de praktijk. Er wordt verwezen naar het recht op privacy wanneer een jongere in de voorziening een vriend zou willen ontvangen. Het bezoek kan, in tegenstelling tot in de thuiscontext, niet op de kamer van de jongere doorgaan, maar vindt plaats in de leefgroep. Er wordt ook benadrukt hoe waardevol het is om het recht op het kiezen van hulpverlening toe te staan, zodat de jongere bijvoorbeeld zelf een psycholoog kan selecteren in plaats van ‘verplicht’ gebruik te moeten maken van de psycholoog in de voorziening. Dezelfde redenering kan eveneens van toepassing zijn bij de keuze van een persoonlijke begeleider. Praktische belemmeringen maken dat niet altijd mogelijk. Al werd ook een voorbeeld genoemd van een voorziening die wel zo tewerk gaat, waarbij de eerste maanden wordt ingezet op het leren kennen van de jongere en het creëren van vertrouwen. Tot slot wordt ook verwezen naar (het gebrek aan) inspraak bij medische verzorging en tussenkomsten.

Zo getuigt Britt, vrijwilliger bij Cachet, dat het belangrijk is om je huisarts te kunnen blijven zien en dat het niet zo mag zijn dat je bij opname in een voorziening, je sowieso naar de huisarts van de voorziening moet gaan.

En zeker dat je moet weten welke medicatie je krijgt en waarom. Daar mag niet over beslist worden zonder medeweten van de jongeren. “Zogezegd vitamines krijgen, die dan anticonceptie blijken te zijn, dat kan niet! Zo’n dingen beslis je samen. Je bent baas over eigen lichaam. Zeker bij jongeren die al heel veel uit handen genomen zijn en die over zo weinig iets te zeggen hebben.”

Uit de General Comment nr. 14 van het Comité voor de Rechten van het Kind volgt dat informeren over gezondheid noodzakelijk is, maar ook dat kinderen en jongeren kunnen participeren in beslissingen die hen aanbelangen.³ Het zou evenwel nog voorkomen dat therapie verplicht wordt opgelegd, maar de jongere het pas achteraf een kans geeft, omdat dan zelf kan worden gezocht naar een therapeut.

Er wordt in dit kader gewezen op het belang van het in dialoog gaan over, en het doorpraten van bepaalde beslissingen en de gevolgen ervan, in het bijzonder bij jongeren die door omstandigheden minder kansen krijgen om hun stem te laten horen. Net voor deze jongeren moeten extra inspanningen geleverd worden om hun participatiekansen te verhogen.⁴ Er kan bijvoorbeeld gedacht worden aan ‘gesprekscirkels’ waarbij samen wordt nagedacht over wat belangrijk en nodig is binnen de voorziening, maar ook over hoe zaken kunnen worden georganiseerd. Het is durven de verantwoordelijkheid delen en jongeren ook aanspreken op die verantwoordelijkheid. De Graeve (2015) verwijst naar Hirschmanns term ‘relationele autonomie’ en het Kenniscentrum Kinderrechten spreekt in dat kader van een ‘interafhankelijkheid’, waarbij autonomie kan worden gerealiseerd in relatie tot anderen (KeKi, 2012, p. 2). Het is dus belangrijk om samen te communiceren en te reflecteren “in een context van gelijkwaardigheid” (De Bus, Petintseva, De Vries & Van Haelst, 2022, p. 476).

4. DE ROL VAN DE JEUGDADVOCaat

Ook de jeugadvocaat kan een rol spelen in de relatie tussen recht en pedagogie. Het traject van een jongere en/of verblijf in een voorziening kan hobbelig lopen (Balcaen, 2022). Er kunnen ook vragen rijzen over de uitoefening van hun rechten of naar aanleiding van een incident dat zich voordoet. Onderzoek toont aan dat jongeren hun jeugadvocaat niet altijd als een ‘bondgenoot’ zien en de jeugadvocaat voornamelijk linken aan hun contacten met politie en de jeugdrechtbank. Ook binnen de voorziening kan onder begeleiders de perceptie leven dat een tussenkomst van de jeugadvocaat, naar aanleiding van vragen van de jongere of een incident in de voorziening, de situatie kan bemoeilijken (Defence for Children, 2017; Vercrusse, 2022).

Toch kan de jeugadvocaat wel degelijk een meerwaarde betekenen in die situaties. Zo kan de jeugadvocaat een informerende rol op zich nemen. De jeugadvocaat kan aan de jongere in de voorziening toelichten wat de regels zijn, welke rechten ze hebben, maar ook verduidelijken waarom een bepaalde maatregel of beslissing werd genomen.

3 Comité voor de Rechten van het Kind, General Comment nr. 4 (2003) over de gezondheid en ontwikkeling van adolescenten in de context van het Verdrag inzake de rechten van het kind, Comité voor de Rechten van het Kind, CRC/GC/2003/4.

4 Particular efforts should be made to enable participation of children and young people with fewer opportunities, including those who are vulnerable or affected by discrimination, including multiple discrimination. (Recommendation CM/Rec(2012)2 of the Committee of Ministers to member States on the participation of children and young people under the age of 18).

Sophie Vanhemmens en Jasmien Foré zijn overtuigd van de meerwaarde die ze kunnen hebben als jeugdadvocaten, en betreuren dat er nog te weinig beroep op hen wordt gedaan. *“Regels hard op de letter nemen, heeft soms tot gevolg dat zaken hun effect missen. Wij kunnen vaak context geven aan een regel. Het effect van genomen maatregelen zou dan groter kunnen zijn als wij die maatregelen kunnen duiden. Daarmee zou er direct ook meer gebruik gemaakt worden van het feit dat wij toch een zekere vertrouwensrol hebben naar de jongere toe.”*

De jeugdadvoocaat kan ook een brugfunctie vervullen tussen verschillende actoren zoals de jongere, de jeugdrechter, en de voorziening. De jeugdadvoocaat zou ook bemiddelend kunnen optreden in relatie tot de voorziening. Het is daarom belangrijk dat de voorziening weet wie de jeugdadvoocaat is, en dat die gecontacteerd kan worden om samen na te denken over de aanpak van een jongere en het zoeken naar mogelijke oplossingen. De betrokkenheid van de jeugdadvoocaat kan de drempel verlagen voor de jongeren om ook betrokken te worden in en te participeren aan de communicatie.

“De jongeren die ons wel bellen, dat zijn de jongeren die de weg kennen, die durven spreken. Maar er zijn zoveel jongeren die de weg niet kennen. We zijn voor iedereen even aanspreekbaar. Als minderjarigen zelf naar ons komen, merken we wel dat de begeleiding daarvoor open staat.”

Er wordt wel opgeworpen dat de jeugdadvoocaat vaak ‘te laat’ wordt betrokken. Het contacteren van de jeugdadvoocaat meteen na een incident of voorafgaand aan het nemen van een beslissing blijkt slechts zelden te gebeuren. Er bestaan niettemin verschillende regelingen binnen het jeugdbeschermingsrecht die ook een klachtrecht omvatten. De bijstand door een advocaat is daarbij weliswaar veelal niet expliciet geregeld, maar ook niet uitgesloten (zie bv. art. 29 DRM). Tot slot blijft het noodzakelijk dat de stap naar de jeugdadvoocaat laagdrempelig is voor jongeren en ze ook weten dat ze de jeugdadvoocaat in dergelijke situaties of bij vragen kunnen contacteren.

Er zijn hier wel enkele belangrijke kanttekeningen te maken. Zo zijn niet alle jeugdadvocaten bereid om die ‘bijkomende’ bijstandstaken erbij te nemen en zijn er nog steeds grote kwaliteitsverschillen tussen jeugdadvocaten (Vercruysse, 2022). Vanuit de inzet op het bewust gebruik van de pedagogische ruimte in verhouding tot het rechtenkader mag men niet blind zijn voor het risico dat het rechtenkader de pedagogische ruimte te diep zou binnendringen. We moeten alert zijn dat een tendens die maatschappelijk aanwezig is, waarbij (conflictueuze) maatschappelijke situaties minder in de onderhandeling gevoerd worden maar snel verschuiven naar een juridische strijd, geen ongewenste parallellen ontwikkelen binnen de jeugdhulp. De juridische insteek is, hoe paradoxaal ook, niet altijd een garantie voor rechtvaardigheid. Bijvoorbeeld, jongeren hebben rechten, maar worden ook onder de argumentatie van rechten opgesloten. De afdwingbaarheid van de rechten van jongeren blijken daar veel beperkter dan de afdwingbaarheid van de maatregelen opgelegd aan jongeren. De jeugdadvoocaat vervult een specifieke rol in die juridische insteek. Jeugdadvocaten dienen met andere woorden de rechten van minderjarige veilig te stellen en te verdedigen, en ook een bemiddelende rol op te nemen zodat een juridische strijd kan worden vermeden.

5. REFLECTEREN OVER PEDAGOGISCH HANDELEN BINNEN EEN RECHTENBENADERING

Het blijvend reflecteren over de rechtenbenadering en het pedagogisch handelen in het werken met jongeren is nodig. In de discussie komen dan ook talrijke elementen naar boven die het debat over de verhouding tussen recht en pedagogie verder uitdiepen.

In de gedeelde ervaringen wordt de term ‘pedagogie’ vooral ingevuld als ‘sanctioneren’. In de discussie wordt deze invulling bijgestuurd. De gegeven voorbeelden van handelingen die ongewenst en zelfs schadelijk zijn, gaan vaak over excessen van macht: macht van individuen en macht van structuren. Om die excessen te benoemen en te begrenzen, is een rechtenkader zeer doeltreffend. Andere manieren van handelen ontwikkelen is aan de pedagogie.

Het pedagogisch handelen kan ook voornamelijk normatief zijn, zoals in de gegeven voorbeelden, hoewel pedagogisch handelen ook een andere invulling kan krijgen. Het recht reikt hiervoor een kader aan, met een ondergrens en een bovengrens. Binnen die grenzen ontstaat er ruimte om telkens weer anders te handelen. Het pedagogisch handelen is het (zoekend) ageren om invulling te geven aan gepast handelen in steeds weer nieuwe complexe situaties waarvoor geen pasklare antwoorden bestaan. Het rechtenkader bepaalt niet de handelingen zelf, maar creëert de ruimte voor een veelvoud aan handelingen, binnen bepaalde grenzen. Tegelijk biedt een rechtenkader ook opties tot ontgrenzing en het openbreken van de ruimte voor pedagogisch handelen. Zo biedt het rechtenkader mensen in kwetsbare situatie handvatten en middelen om op te komen voor een rechtvaardige behandeling en menswaardige bejegening. Het is via intervisies en gesprekken met collega's dat kan worden afgetoetst welke handelingen rechtvaardig en menswaardig zijn. In dat proces zullen ook fouten worden gemaakt, wat menselijk is. Het gaat immers om een ‘pedagogische ruimte’ die zich kenmerkt door de nodige uitdagingen en verschil in visies. Dit houdt verband met wat binnen sociaal werk ‘politisierend werken’ wordt genoemd. Rechtenkaders kunnen in dat geval als referentiepunt worden gehanteerd om met jongeren in kwetsbare situaties aan machtsopbouw te doen. De idee is dat er vanuit reële praktijken collectieve macht opgebouwd wordt rond thema's en sociale kwesties die te maken hebben met rechtenschendingen van jongeren. Deze vraagstukken worden via collectieve actie in het publieke debat gebracht zodat een tegenmacht ontstaat (Naert, Debruyne, Van Bouchaute & Roose, 2023). Dergelijke fouten zullen onvermijdelijk optreden in de praktijk, maar pedagogisch gezien vallen hier heel wat situaties onder die in een grijze zone zitten en bespreekbaar zijn. De vraag rijst of individuele hulpverleners dingen (h)erkennen, maar ook of de jeugdhulpvoorzieningen en het jeugdbeleid hiermee aan de slag gaan. Het is ook belangrijk dat die (h)erkenning naar kinderen en jongeren toe gebeurt en daarover ruimte is om te communiceren, iets wat in de praktijk niet altijd evident is. Jongeren wijzen erop dat hulpverleners te vaak die uitdaging vermijden, noch de ruimte gebruiken en krampachtig vasthouden aan geschreven regels. Hulpverleners wijzen op het enorme verantwoordelijkheidsgevoel om zo goed mogelijk proberen te handelen. Dit leidt bovendien tot een zekere handelingsverlegenheid en werpt de vraag op naar concrete handvatten in dat handelen. Het rechtenkader kan een zekere houvast bieden, maar is niet voldoende in het subjectieve zingevingsproces dat plaatsvindt in die pedagogische ruimte. Het gaat immers om concrete situaties die specifiek, complex, gesitueerd en multidimensioneel zijn, en waarin een uitgebalanceerde implementatie van een veelvoud aan rechten en rechtsprincipes zich opdringt. Het is net dat uitbalanceren dat plaatsgrijpt in die pedagogische ruimte.

Tijdens de discussie wordt ook gewezen op mogelijk ongewenste effecten in het zoeken naar een evenwicht tussen recht en pedagogisch handelen. Er moet over gewaakt worden dat ‘voorstructureren en institutionaliseren’ van handelen niet net de handelingsruimte inperkt of leidt tot een verregaande standaardisering van dat handelen. Een van de deelnemers merkt in dat kader op:

“Tets wat lijkt te werken in een cultuur, wordt ‘gemethodologiseerd’. Quality of life wordt een checklist, SEO-model⁵ leidt [tot capacitaire voorwaarden die aan rechten worden gekoppeld], ... Als een visie wordt verabsoluteerd in checklists, dan dreigen we het kind weg te gooien met het badwater.”

Het nadenken over wat pedagogiek en pedagogisch handelen betekent in een concrete situatie, wordt daarom als belangrijk beschouwd en vraagt om voldoende reflectieruimte en een opgeleide, gemotiveerde en duurzame personeelsploeg. Het gaat dan meer bepaald over het vermogen om te reflecteren over en het verantwoorden van het eigen handelen, maar ook toelichten waarom bepaalde zaken gebeuren, beslissingen worden genomen. Dergelijke openheid en communicatie zijn cruciaal in de relatie met jongeren. Er moet ook bewustwording zijn voor de mogelijke machtsverhoudingen die spelen en mogelijke excessen daarvan. Er kan gestreefd worden naar meer ‘democratische’ organisatievormen, waarin macht wordt gedeeld. De macht en verantwoordelijkheden worden dan gedragen door meerdere personen.

De aandacht wordt ook gevestigd op de toegenomen administratieve last voor begeleiders, terwijl er juist veel werk te verrichten is in direct contact met de jongeren. Bovendien kampt men met een tekort aan personeel en aanzienlijk personeelsverloop, wat de opbouw van vertrouwen en duurzame relaties met de jongeren bemoeilijkt. Er werd al meermaals gewezen op het tekort aan plaatsen in de jeugdhulp en de druk die dat legt op het systeem, en in het bijzonder de begeleiding, met een mogelijke uitval tot gevolg (Cachet vzw, 2023; Roevens et al., 2020; Schuermans & Poppe, 2017; Sillis, 2023;). Naar beleids- en politieke keuzes toe wordt tijdens deze rondetafel nogmaals het belang benadrukt van het effectief investeren in jeugdhulp en jeugdzorg, het aantrekkelijk(er) maken van de job en vergoeden naar geleverd werk.

Afsluitend is de vaststelling wel dat een rechtenbenadering nodig blijft, ook in het pedagogisch handelen. Het is evenwel de vertaling ervan naar het terrein die van groot belang is. Het ‘ijsbergmodel’ dat KeKi ontwikkelde, waarbij geduid wordt hoe het juridische aspect van kinderrechten gepaard gaat met het implementeren ervan in de dagelijkse omgang, kan hierbij helpend zijn.⁶ Het recht stelt grenzen aan wat er wordt gedaan. Het verschaft een handelingskader met grenzen en indicaties die in overweging moeten worden genomen in het handelen met jongeren. Het mag niet leiden tot een standaardbenadering in begeleiding, maar moet ruimte laten om recht op de best mogelijke manier in te zetten op het terrein, rekening houdende met de concrete situatie of vraag.

⁵ Sociaal-emotioneel ontwikkelingsmodel.

⁶ Hoe kijk je vanuit een kinderrechtenperspectief? | Kenniscentrum Kinderrechten (keki.be)

REFERENTIES

- Anoniem. (2023) Vandaag voel ik me geprivilegieerd want ik heb jeugdhulpervaring, Cachet vzw. <https://cachetvzw.be/nl/nieuws/vandaag-voel-ik-ik-me-geprivilegieerd-want-ik-heb-jeugdhulpervaring>
- Balcaen, L. (2017). Grondrechten en pedagogie in de jeugdhulp, *Tijdschrift voor jeugd- en kinderrechten*, 3, 171-174.
- Balcaen, L. (2022). Editoriaal. De Jeugdadvocaat in de jeugdhulp, *Tijdschrift voor jeugd- en kinderrechten*, 1, 3-9.
- De Bus, S., Petintseva, O., De Vries, D., & Van Haelst, J. (2022). Jeugdhulp en vrije tijd: Een rondetafeldiscussie, *Panopticon* 43(5), 473-478.
- Defence for Children (2017). *De rol van de advocaat van de minderjarige in de jeugdbeschermings- en strafrechtelijke procedures in België*, Nationaal Rapport september 2016 – februari 2017.
- De Graeve, K. (2015). Children's rights from a gender studies perspective. In W. Vanhole, E. Desmet, D. Reynaert & S. Lembrechts (Eds.), *Routledge International Handbook of Children's Right Studies* (pp. 147-163). Routledge.
- Keki (2012). *Visietekst kinderrechten*, <https://www.keki.be/nl/kennis/hoe-kijk-je-vanuit-een-kinderrechtenperspectief>.
- Naert, J., Debruyne, P., Van Bouchaute, B., & Roose, R. (2023). Listen Very Carefully, We Will Say This Only Once (Again)' Dead Ends to Politicisation, *The British Journal of Social Work*, <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcad266>.
- Roevens, E., Op De Beeck, L., Pleysier, S., Put, J., Van Regenmortel, T., Hermans, K. en Voets, J., *Evaluatie van het decreet van 12 juli 2013 betreffende integrale jeugdhulp*, SWVG-Rapport 34, Leuven, Steunpunt Welzijn Volksgezondheid en Gezin, 2020, 145 p., www.steunpuntwvg.be/publicaties.
- Schuermans, G., & Poppe, K. (2017). Het probleem in de jeugdhulp is het plaatstekort. Leg de focus op kinderen en jongeren. *Sociaalnet*, <https://sociaal.net/verhaal/probleem-in-jeugdhulp-is-plaatstekort/>
- Sillis, M. (2023) Jeugdadvocaat vangt jongere op in huis: 'Onprofessioneel maar ik ben ook mens' Sociaalnet, <https://sociaal.net/verhaal/jeugdadvocaat-reinhilde-goossens-vangt-jongere-op-in-huis/>
- Vercruyssen, L. (2022). Een kwaliteitsvolle jeugdadvocaat: Een must-have voor minderjarige verdachten. *Panopticon*, 43(4), 383-398.